

Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatında Aşırı Korumacılık Üstüne

Mustafa BALEL*

Anı anını tutmuyor derler ya, insanoğlunun en büyük özelliği bu galiba.

Pek dikkat etmemiştim, bir arkadaşımın uyarısı üzerine şöyle bir kendime baktım da haklıymış. Her şeyi yapıcı bir yaklaşımla ele almaya çalışan, yeterince hoşgörülü bir insan olduğum hâlde çocuk edebiyatı söz konusu oldu mu, gerçekten de o hoşgörülü, bağışlayıcı yapımdan eser kalmıyor. Yanlış bir şey gördüğümde bambaşka bir insan olup çıkıveriyorum. Acımasız bir eleştirmen kesiliveriyorum bir anda. Gözüm hiçbir şeyi görmez oluyor. Kırılırmış, incinirmiş hiç aldırış etmeden, örtülü bir dil kullanmadan, sözcükleri yumuşatmaya gerek duymadan düşüncüklerimi anında aktarıveriyorum.

Dostlarım arasında uzun zamandır görüştüğümüz hâlde bu hâlime tanık olmayan biri varsa eğer, kendisiyle edebiyat konusunda bir alışverişimiz olmamış demektir. Böyle bir sahneye tanık olmamış da olabilir. Edebiyat dediysem, çocuk edebiyatı tabii.

Yanında bana yeni yayımladığı niteliksiz bir çocuk kitabını imzalayan ya da bu alanda yaptığı çalışmayı gösterip fikrimi soran bir yazara tanık olmamış demektir bu dost. Başka türlü hiç de öyle düşündüğü gibi uysal koyun olmadığını bilmiyor olması beklenemez.

Yanlış anlaşılmasın, sıralamasını yaptığım bu iki durumu aynı kefeye koymuyorum elbette. Bunlar birbirinden tamamen ayrı şeyler. Biri yazdığı ya da yazmakta olduğu şeyi kendince yetkin gördüğü birine sunarak şöyle bir göz atmasını bekliyor. Yani fikrini almak, neresi iyi, neresi kötü öğrenmek istiyor. Bu demektir ki, alacağı eleştiriler doğrultusunda metnin bazı yerlerini elden geçirecek, gerekirse birtakım eklemeler çıkarmalar yapacak, ortaya daha elle tutulur, daha sağlıklı bir ürün çıkarmaya gayret edecek. Böylesine saygın bir kaygıya hangi akliselim sahibi kim kızabilir ki?

Öteki ise karalamış, beğenmiş, kararını verip yayımlatmış ya da parasını verip bastırılmış. Olan olmuş, biten bitmiş. Hani bir söz vardır: Ali evlenmiş, Güllü gelin olmuş. Adam enikonu düşünmeden, en ufak bir çaba göstermeden, kimselere danışmadan, hatta

* Yazar.

bu alanda yetkin birkaç örnek bile okumaya gerek görmeden yapmış bu işi. İşin acı yanı bu. Sonra da zafer kazanmış kahraman bir general edasıyla göğsünü gere gere önüne gelene dağıtıyor kitabını. Benim derdim işte bunlarla.

Bu sahnelerden birine tanık olan dostlarım bu gibi insanlardan biri şişine şişine bana kitap uzattığında nasıl davranacağımı bilir, merakla pür dikkat izlemeye koyulurlar hemen. Kitabı alıp ön ve arka kapağına baktıktan sonra sayfaları çabuk çabuk çevirişimin, dili nasıl kullandığını görmek ve genel havayı yakalamak amacıyla şöyle hızlı bir göz atışımın yabancısı değildir onlar. Merak ettikleri nokta bu işler bittikten sonraki tutumumdur. Her ne kadar mimiklerimden okusalar da beğenip beğenmediğimi yine de gözleriyle görmek isterler. Kitabı avuçlarımda tutarak gülümseyen, hoşnut bir yüzle teşekkür edip nice yeni kitaplar dileğini ilettikten sonra ilk fırsatta okumak üzere özenle çantama mı yerleştireceğim? Yoksa masanın üzerine, eşyalarımın yanına mı bırakacağım? Pek de yanına değil tabii, şöyle biraz uzağa. Fazla yakın olursa kalktığımda toparlanırken yanlışlıkla eşyalarımın arasına karışsın istemem. Her ne kadar kitabı oraya koyarken bir daha elimi sürmeyeceğimi, onu oraya unutulmak üzere bıraktığımı biliyor olsam da kuru bir teşekkürü çok görmeye gönlüm razı gelmez doğrusu.

Biliyorum, hoş bir davranış değil, aldığım terbiyeye ters düşen iç kanatıcı bir tutum ama dayanamıyorum bu sorumsuzluklara. Yazdıkları bir şeye benzemiyorsa, konusunun çocukların dünyasıyla en ufak bir ilgisi yoksa, en önemlisi de dile saygısı yoksa...

Edebiyat dendiğinde her şeyin başı dildir. Kültürün taşıyıcısı dil edebiyatın temel taşıdır. Bir başka deyişle, edebiyat güzel bir dil demektir. Çocuklar temelini aileden, çevreden aldıkları dillerini okulda ilerletirler, tabii ki bir ölçüde. Yeterli düzeye gelmesi için bunun geliştirilmesi, pürüzlerden arındırılması, zenginleştirilmesi gerekir. Bu da ancak çocuğun bir yandan dilini zenginleştirirken öte yandan dünyasının şekillenmesine katkıda bulunan edebiyat eserleri sayesinde mümkündür. Yalın ve duru bir dille kaleme alınmış, çocukların anlayabileceği sözcüklerden oluşmuş ve yaş gruplarına uygun cümlelerin kullanıldığı eserlere... Çocukların yaşamı ve yaşama yollarını öğrenmek için de onlara okuma sevgisi aşıl原因 edebiyat eserlerine gereksinimleri vardır.

Çocuğun anne baba ile yakın çevresinden öğrendiği dilin kullanımını ilk besleyen masallardır. Edebiyatın bir türü olan masallar çok erken yaşlardan başlayarak çocuğun dünyasına girmektedir. Yani çocuğun edebiyatla ilişkisi daha okul öncesi dönemde, konuşmayı öğrendiğinde başlıyor demektir. Daha o çağda anne babanın dil konusunda duyarlı olması gerekir. Başlangıçta anne babaların ve aile büyüklerinin sözlü olarak aktardıkları o yalın masallar zamanla ilginç resimlerle süslü kitaplara dönüşerek çocuğa sunulur ve ona ana dilinin nasıl kullanıldığını öğretir, bu dilin tüm inceliklerini, kıvraklığını, zenginliğini, gösterir ve çocuğu kendi dilini konuşanlara yaklaştıracı bir rol oynar.

Bu yüzden edebiyat söz konusu olduğunda dil her şeyin başında gelir. Hele de bu çocuk edebiyatıysa durum çok daha önem kazanır. Dilin doğru kullanılmadığı bir çocuk kitabının, konusu ne kadar güzel, ne kadar sürükleyici olursa olsun kesinlikle hoş görülür bir yanı yoktur. Yanlışlarla dolu, en iyimser deyişle özensiz bir dille yazılmış bir çocuk kitabının çocukta telafisi mümkün olmayan zararlara yol açacağı unutulmamalıdır. Böyle bir kitap ne kadar hoş, ne kadar eğlenceli, ne kadar bilgilendirici olursa olsun sağlayacağı yararlardan çok giderilmesi son derece güç zararları söz konusudur. Bilinmeyenin öğre-

nilmesinin kolay, yanlış öğrenilmiş bir şeyin düzeltilmesiye son derece zordur. Doğruyu öğrenmek için yanlışın tamamen unutulması gerekir ki bu da çoğu zaman pek mümkün olmayabiliyor. O yanlış bakarsınız hiç olmadık bir anda ortaya çıkıveriyor!

Bu arada dili güzel kullanması, sarıp sarmalayıcı olağanüstü bir anlatımı olması çocuk kitabı yazarı için yeterli değildir. Çocuk kitaplarının seçiminde dikkat edilecek bir başka nokta da yazarın konu seçiminde çocuğa göreliği göz önüne alıp almadığı; kahramanlarının çocuğun dünyasına yakın, onun kendisiyle özdeşleştirebileceği türden kimseler ya da varlıklar olup olmadığıdır. Ortaya koyduğu ürün çocuğu küçümsemeyen, ruha canlılık verici, yaşama gücünü artırıcı, günlük yaşantıya uygun, çocuğun kolay alılabileceği, duygularını olumsuz yönde etkilemeyecek düzeyde ve nitelikte mi? Bunlara da özen gösterilmelidir.

Bir keresinde, bir etkinlik dolayısıyla bulunduğum Ege kasabalarından birinde adı hayli bilinen bir arkadaşın göğsünü kabartarak sunduğu kitabı şöyle küçük bir inceleme faslının ardından avuçlarımın içinde tutarak:

“Affedersin, bir şey sorabilir miyim?” diye nazik bir girişle başlayarak adamı bana kitap imzaladığına imzalayacağına pişman edişimi hiç unutamıyorum. Daha önce hiç yapmadığım bir şeyi yaparak imzaladığı kitabı gerisin geri eline tutuşturduğumu da.

Beni böyle bir anda barut fıçısına çeviren çocuklardan birinin adıydı. Geçmiş gün, Hayri miydi, Halil miydi, unuttum gitti. Adın şu ya da bu olması önemli değil de, önüne eklenmiş olan sandı bardağı taşırın. İnanılmaz ölçüde kaba, son derecede aşağılayıcı, insanın yetişkinler için yazılmış kitapta hapisane jargonu olarak kullanıldığında bile rahatsız olduğu çirkin bir sıfat eklemişti zavallının adının başına.

Görür görmez beynimden vurulmuşu dönmüş ve elimde olmadan berikini çok şaşırtan bu tepkiyi vermiştim. Daha önce de şöyle bir göz attıktan sonra kalkarken masanın üzerinde bıraktığım kitaplar olmuştu ama bu şekilde açık bir tepkiyi ilk kez veriyordum. Yedi yaşında masum bir çocuğa bu sanı nasıl yakıştırabildiğini sorduğumda berikinin savunması da şaşırtıcıydı. Ama çocukluğunda onların köyde öyle bir çocuk varmış. Yemin bile edebilirmiş. İnanmazsam vereceği telefonu arayıp doğrulamasını yapabiliyordum.

Otuz yıl boyunca öğretmenlik yapan, çok uzun zamandan beri de çocuk edebiyatı dalında ürünler vermekte olan bir yazar olarak bu tür şeylere katlanamıyor, elimde olmadan kırıcı olabiliyorum. O gün de öyle oldu, söz konusu kişi mutlaka kırıldı, incindi ama bunu hak ediyordu. Çocuğu okumaktan soğutucu o özensiz diliyle hiç yazmasa çok daha iyi olur ama bundan böyle yeni bir kitap yazmak üzere kalemi eline aldığına düşüncecek-
tir en azından. Hafife almamak gerek, bu da bir kazanç demektir.

Tek örnek bu değil elbette. Daha niceleri var. Çocuk kitabı adıyla özensiz, sorumluluk duygusundan uzak akla hayale gelmez kitaplar yayımlayan yayınevlerinin mantar gibi ortalığı sardığı ülkemizde dikkatli olmak gerekiyor. Çocukların kişisel gelişiminde başlıca etkenlerden biri olarak bu alanda başta aile ve eğiticiler olmak üzere toplumun hemen her kesimine büyük bir sorumluluk düşmektedir. Çocuklar için ürün veren yazarlar üzerlerine düşen sorumluluğun bilinci içinde olmak durumunda. Çocuk kitapları elbette ki hedef kitle yaşının özellikleri göz önünde bulundurularak belli bir disiplin içinde ele alınmalıdır. Konular çocuğa kazandırılmak istenen kazanımlar doğrultusunda kur-

gulandırılmalı, çocuğun yaşı gereği bilebileceği sözcüklerin yanına belli ölçüde yenileri katılarak sözcük dağarcığının geliştirilmesine yardımcı olunmalıdır.

Çocuklara seslenmeyi amaçlayan bir yazarın, üzerinde çalışmakta olduğu metnin çocuklara yönelik olduğunun bilinci içinde olması ve yetişkinlerin bile baş etmekle zorlandıkları konuları ele almaktan kaçınmalı; işleyeceği sorunları ele alış yollarını belirlemeyi de göz ardı etmemelidir.

Bu arada dünyayı toz pembe gösteren metinlerin, 'korumacı bir yaklaşım' adına çocukları hayata dair gerçekliklerden uzaklaştırdığını unutmamak gerekiyor.

Söz buraya gelmişken ilginç bir anıma değinmeden geçemeyeceğim. Benim çocukluğumda ilkokul dergilerinin kapaklarında acemice çizilmiş, çok kötü boyanmış, baskısı çamur gibi resimler olurdu. Elimize aldığımızda makine yağı kokar, kolumuz süründüğünde her tarafımızı boyardı falan ama ne severdik bir bilseniz! Önümüze bambaşka dünyalar açardı.

Kiminin kapağında oldukça lüks döşenmiş bir salonda koltuklara yerleşmiş gazete okuyan büyükbabalar, büyükanneler, halının üzerinde bebeğiyle oynayan küçük bir kız, oyuncak arabasıyla oynamakta olan askılı pantolon giymiş bir erkek çocuğu, çocukları merakla seyreden bir kedi ya da köpek, kitap okuyan bir baba, salonun kapısında elinde çay tepsisiyle donup kalmış bir anne... Bir başkasının kapağında dar gelirliliği simgeleyen, yanı başında bir kedinin kıvrılıp yattığı sobalı bir oda... Divanın başköşesinde dizinin dibine toplanmış okul önlüklü, kurdeleli çocuklara masal anlatan bir dede, eski bir sandalyede sırtı pencereye dönük örgü ören ak saçlı bir nine. Odanın bir köşesinde sessizce sofrayı hazırlamakta olan bir anne, bir köşede ampul değiştirmekte olan bir baba...

Bu dergilerin bazılarının kapaklarında da öylesine farklı bir tablo olurdu ki insan kendini âdeta büyüleyici bir masal dünyasında hissederdi. Zümrüt gibi yeşil bir kır manzarası. Geri planda hafif eğimli tepeye bahçelerin içine kırmızı tuğlalı tek katlı evlerin serpiştirildiği, bir kenarında beyaz bir minarenin yükseldiği şirin mi şirin bir köy... Ön planda gürül gürül akmakta olan, yontma taşlardan yapılmış bir çeşme. Folklor giysileri satan bir mağazanın vitrininden fırlamış bir mankenden farksız bir kız üstünden kan kırmızı kirazların kopar beni dercesine gözünüzün içine baktığı bir ağaç dalı sarkan bu çeşmeden testisine su dolduruyor. Biraz ötede gelincik tarlalarının içinde, elinde kaval, sırtında tezgâhtan yeni çıkmış kar beyaz kepenegiyle ardına koyunlarını, kınalı kuzularını katmış ağır ağır çeşmeye doğru ilerlemekte olan kaytan bıyıklı genç bir çoban. Yan tarafta körebe oynayan başlarına papatyadan taçlar takmış küçük kızlar...

O dönemde yüzlerce kanalıyla televizyonlar, saat başı kalkan otobüsler, uçaklar yoktu. Ara sıra yazılan mektuplarla sağlanıyordu iletişim. O yüzden dünyadan haberimiz yoktu. Köy dendiğinde kafamda hep işte bu imgeler canlanırdı. Öyle görmüş, o düşünceyle büyümüştüm. Böylece uzunca bir süre de bir yere gitmeden çakılı oldukları o yerlerde kaldı hep bu imgeler. Bir ara için için okuldaki köylü arkadaşlarıma imrenmişsem de bazılarının sabahleyin okula geldiklerinde ağızlarından yayılan sarımsak kokuları bu imrenme duygusunu alıp götürmüştü kafamdan.

Ta ki gözümle görünceye kadar sürdü kafamdaki bu köy tablosu. Lise son sınıfta bitirme sınavında müzik dersinden bütünlemeye kalıp da vekil öğretmenlik yapmak

üzere Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Eşmebaşı köyüne atanınca her şey bitti. Takke düştü, kel göründü derler ya, aynen öyle. Aldatılmışım! Çamurdan balçıktan, hayvan pisliklerinden geçilmeyen sokaklar; isten tezek kokusundan geçilmeyen kapkaranlık evler, yüz metre ötede bir kadının çamaşır yıkadığı dereeden alınan suyla pişirilen yemekler... Dergi kapaklarında gördüğüm o göz kamaştırıcı köy imajının bir yanılısamadan başkaca bir şey olmadığını görünce uğradığım düş kırıklığını bir ben bilirim!

Bu deneyimi yaşayan biri olarak benim yaşadığımı bugünün çocuklarının yaşamasını istemem doğrusu. Gerçi bu gibi şeyler her türlü olanağa sahip, gelişmiş teknoloji sayesinde son derece donanımlı bugünün çocuğunu elbette ki benim gibi düş kırıklığına uğratmıyor artık. Günümüzün İnternet ve televizyonla haşır neşir çocukları, altmış küsur yıl öncesinin çocukları değil. Bırakın çevrelerinin farkında olmayı, dünyanın öbür ucundan da haberleri var onların. Dolayısıyla aşırı korumacı yaklaşımla çizilen tozpembe tabloların gerçeğe uzaktan yakından ilgisi olmadığını biliyor ve olaya alaycı bir gülümsemeyle bakıyorlar. En önemlisi de küçümsedikleri ve aldatılmaya çalışıldıkları duygusu onları okumaktan soğutuyor.

Çocuklar için yazan bir yazar çocukların anne babalarını, öğretmenlerini olduğu gibi öykü ve roman kahramanlarını da model olarak alabileceklerini göz önüne alarak metinlerinde ele aldığı olumsuz karakterler konusunda elbette ki duyarlı olmak durumundadır. Ancak bu konu çoğu zaman aşırıya kaçılarak çocuk kitabında asla olumsuz karakter yer almayacak gibi algılanıyor. Böylece çocuğa pembe tepsiler içinde, her şeyin tozpembe gösterildiği âdeta bir düşler dünyası sunulmaya çalışıldığı görülüyor ki buna doğru bir tutum olarak bakılamaz. Gerçekçilik açısından çocuğa inandırıcı bir tablo çizdiği söylemez.

Çocuk kendisine model alabilir kaygısıyla metindeki tüm olumsuz karakterler ayıklanır, çocuk üzülmesin, korkmasın düşüncesiyle en ufak bir davranış şiddet sayarak metne sokulması engellenirse çocuk gerçek yaşamdan uzak tutuluyor demektir ki bu da yarardan çok zarar getirir. En başta metnin inandırıcılığını ortadan kaldırır. Büyük bir duyarlılıkla korunmaya çalışılan çocuk kavanozda yaşamadığına, bizler gibi aile içinde, evlerde, mahallelerde yaşadığına, okullara gittiğine, sokaklardan, kaldırımlardan geçtiğine göre hayatı kıyısından köşesinden de olsa tanımakta, kitaplarda kendisine sunulan sahnelere burun kıvrarak bakmaktadır.

Oysa uç noktalarda olmamak kaydıyla yaşamın içinde yer alan birçok karakter çocuğun algılama düzeyine göre törpülenerek de olsa çocuk kitaplarında da yer alabilmelidir. Ancak işleniş tarzına özen gösterilmeli, özendirici olmaktan kaçınılmalı; tersine caydırıcı bir biçimde olumsuzlanarak çocuğun söz konusu karakterle arasına bir mesafe koyması sağlanmalıdır.

Ona evinde, çevresinde yaşadığı olayları çarpıtarak başka türlü göstermek ya da gerçek yaşamı sterilize ederek dünyada öyle bir şey yokmuş gibi davranmak yerine yaşamın gerçeklerini yaş grubuna göre çocuğa hafiften hafiften vermek onu hayata hazırlamak açısından yararlı olacaktır. Onda küçümsenmediği, önemsendiği duygusu yaratarak okumaya ısınmasını sağlayacaktır.